

Michel Foucault en de seksuologie

Jan Rolies*

Sinds het verschijnen van het boek 'La volonté de savoir' duikt de naam Michel Foucault regelmatig op in de bibliografische lijsten van artikelen in verband met seksuologie, maar zelden wordt zijn vraagstelling geïntegreerd in het betoog. Het is onze bedoeling in dit artikel de ideeën van Foucault rond het verschijnen en functioneren van de seksuologie¹ uiteen te zetten om tenslotte in het verlengde daarvan enkele kritische vragen te stellen rond het seksuologisch bedrijf van onze dagen.² Michel Foucault heeft inderdaad beroering gebracht in het zelfzekere denken over seksualiteit en de praxis van sekstherapie door deze vanuit een heel eigen hoek te belichten nl. de verhouding waarheid en weten, weten en macht. Sindsdien is het moeilijk, tenzij op een naïeve wijze, vast te houden aan de stelling: de seksuologie staat aan de spits van de seksuele bevrijding.

Dit artikel is geen interpretatie en exegese van de teksten van Michel Foucault die de seksuologie betreffen.³ Ook wordt niet ingegaan op zijn opinies over het geslachtelijke, de begeerte en de lust.⁴ Maar eerst een korte schets van Foucault's leven en werk.

1. De persoon en zijn werk⁵

Michel Foucault werd op 15 oktober 1926 te Poitiers geboren als zoon van een geneesheer (grootvader, vader en broer waren chirurgen). Hij studeerde geschiedenis en filosofie en volgde colleges over biologie, psychopathologie, kunstgeschiedenis en literatuur, doceerde aan de universiteiten van Rennes, Clermont-Ferrand, Tunis en Vincennes en was visiting-professor in de Verenigde Staten. Tenslotte werd hij in 1970 verkozen tot hoogleraar aan de Collège de France met als leeropdracht: de geschiedenis van de filosofische denksystemen. Onder zijn leermeesters moeten gerekend worden: Hyppolite, Dumézil, Bachelard, Can-

* Afdeling Ethiek i.v.m. de Geneeskunde, Verlengde Groenestraat 75, 6525 EJ Nijmegen.

guilhem en de structuralistische school. Naast Freud en Marx is Nietzsche de grote inspirator van zijn denken en maatschappelijk engagement.

Hoewel hij zelf vindt dat men er verkeerd aan doet hem bij die groep in te delen, rekenen velen hem tot de structuralisten: 'En laat dan nu degenen die aan leemten in hun woordenschat lijden, maar zeggen – als hun dat mooier in de oren klinkt – dat dit structuralisme heet'.⁶ Zij die hem tóch structuralist noemen, vinden de rechtvaardiging hiervan vooral in het werk van vóór 1968 als Foucault zich o.m. met taal filosofie, literatuurtheorie en -semiotiek bezighoudt.

De gebeurtenissen in 1968 leiden ertoe dat zijn denken zich op een ander terrein gaat richten. Hij wordt actief deelnemer in verschillende emancipatorische groepen en bewegingen en gaat zich opnieuw bezighouden met hen, die slachtoffer zijn geworden van de maatschappij, zoals hij dat ook deed in 'folie et déraison'.

Hij is een epistemoloog in de Franse betekenis van het woord, nl. niet zozeer een specialist in de kennisleer, maar een beoefenaar van de epistemologie als wetenschap van de wetenschappen. Aldus situeert hij zich in de traditie van Poincaré en Bachelard, zijn leermeester, en bevindt hij zich in het gezelschap van vele moderne wetenschapstheoretici als Kuhn, Popper, Agassi e.a.

Hierbij moet aangetekend worden dat Foucault zich niet beperkt tot de wetenschap en haar kritiek, maar een ruimer veld bestrijkt nl. het weten en de onbewust werkende structuren die het weten voor-bepalen (cfr. J. Lacan, Cl. Lévi-Strauss).⁷

'La volonté de savoir' verscheen in 1976⁸, één jaar na 'Surveiller et punir'. Met deze werken hernam Foucault zijn historische studies aangevat in 1961 met 'L'histoire de la folie' en 'La naissance de la clinique' van 1963. Ondertussen publiceerde hij twee fundamentele studies over epistemologie. Vanaf 'Surveiller et punir' komt de machtsproblematiek meer op de voorgrond zodat men gerust kan stellen dat vanaf dat moment zijn werk een 'analytique de pouvoir' wordt.

Verrassend was noch deze wending, noch dat hij de seksualiteit als studieobject nam. In zijn inaugurale rede voor het Collège de France in 1970 had hij deze thematiek reeds aangekondigd. Na 'La volonté de savoir' verschijnen er geen grote werken meer van Foucault.⁹

2. Een microfysiek van de macht

Naast het vertoog is de macht één van de centrale begrippen uit het interpretatiekader van Foucault. Hij heeft ooit gezegd dat wij evenveel van de macht afweten als de middeleeuwen van de bloedsomloop. Het is onmogelijk om hier in te gaan op het machtsbegrip bij Foucault¹⁰ zodat wij volstaan met enkele stellingen welke onze uiteenzetting moeten verhelderen. De macht is overal en nergens, is geen

bezit of eigenschap welke men kan verliezen of moet delen. Zij is overal waar orde, reglementeringen en verhoudingen zijn. Strategieën maken deel uit van de macht. Zij is niet op de eerste plaats uit op repressie of onderdrukking wat zou inhouden dat macht negatief is. Zij is integendeel positief en produktief nl. zij brengt waarheid en orde voort.

Er is een intieme relatie tussen macht en weten, nl. macht is weten en weten is macht. Macht produceert weten. Haar doel is moralisering en disciplineren. Zij bepaalt wat mag en niet mag en wat waar en vals is. Om haar doel te bereiken moet zij controle uitoefenen wat zijn scherpste verwoording en expressie heeft gevonden in het 'panopticum' van Bentham.¹¹ Zij verkiest de illegaliteit boven de legaliteit, d.w.z. zij wenst in het verborgene en bedekte te werken (bijv. voorrechten worden bemiddeld langs diploma's). Het is een strategie van de macht om zich te ontkennen, te verbergen en te verheimelijken. Een voorbeeld: de politie, je vriend. Een humanitair imago moet de hardheid van de machtsuitoefening verdoezelen, nl. de verdediging van de openbare orde en de gevestigde machten. Foucault is niet zozeer geïnteresseerd in wat macht is, maar hoe ze werkt. Vandaar de titel van deze paragraaf: de microfysiek van de macht. Hij wil de strategieën van de macht opsporen tot op het elementairste niveau. In die zin verschilt zijn opvatting grondig van die van de marxisten, omdat zij algemener en radicaler is. Alles is spel van verzet en beïnvloeding. Vergelijkingen met het schaakspel en het elektrisch veld zijn terecht: macht is overal aanwezig, maar de posities wisselen voortdurend.¹²

3. De macht en de norm

Volgens Foucault heeft de moderne tijd de wetten vervangen door normen.¹³ In de Middeleeuwen waren de wetten een geheel van verboden, uiteraard negatief, waarvan de overtreding (= zonde) gesanctioneerd werd. Daartegenover staan in de moderne tijd de normen met als correlaten afwijking en abnormaliteit. De moderne macht is minder juridisch en negatief maar diffuser. Zij heet wetenschap. Zij levert nieuwe normen – gekroond met het aureool van het ware weten – die een controle uitoefenen, normaliseren en disciplineren. De grote normen-producerende wetenschappen zijn geneeskunde, psychologie en sociologie.

De seksuologie is de wetenschap die normen produceert in verband met het geslachtelijke. Als wetenschap stelt zij vast wat optimaal seksueel functioneren inhoudt, wat normaal en abnormaal is. Zij ordent het geheel van seksuele gedragingen door te erkennen en uit te sluiten. Haar normen bepalen het leven van de burgers en helpt de staat bij de disciplineren en normalisering van de bevolking. Het zijn niet zozeer de wetten van de kerk die mensen bezwaren, maar de uitspra-

ken van de wetenschap. De werken van Kinsey of Masters en Johnson als nieuwe 'kerkvaders', geïnternaliseerd via de media, zijn normatieve teksten waaraan men zich te 'meten' heeft.

4. De seksuologie als het wetenschappelijke vertoog over het geslachtelijke

Het uitgangspunt van Foucault is niet de mens als bewustzijn of de analyse van het begrip ideologie, maar de grote sympathie die er in het Westen heerst voor het gesproken en geschreven woord. Woord en geschrift staan in zo hoog aanzien dat gesproken kan worden van een logofilie. Deze 'liefde' voor het woord echter heeft ook haar schaduwzijde, de logofobie of de vrees voor het woord. Omdat men beducht is voor de subversieve kracht van het woord, wordt het ingeperkt door regels en controlemechanismen. Niet alles kan gezegd en verspreid worden. Daarom gelden er beperkingen in het spreken en schrijven in verband met het lichaam, de lust en de voortplanting.¹⁴

Wat zijn de kenmerken van het 'gepraat' en het 'geschrijf'? Op de eerste plaats is er geen eenheid of centrum, geen begin en geen einde, geen eerste en laatste woord. Het gepraat en het geschrijf is als een stroom die steeds verder loopt en waaraan deelgenomen wordt door het hernemen van oude uitspraken, de produktie van nieuwe, en de correctie van vroegere standpunten.

Elk spreken is fragmentarisch, niemand bezit het woord, heeft alles gelezen of weet alles. Het gepraat en geschrijf is niet te overzien en elke uitspraak kan slechts gezien worden tegen de achtergrond van anderen. Voor Foucault constitueert het vertoog een eigen orde, d.w.z. het heeft een eigen bestaan en werkzaamheid. Aan het gesprek kan in principe door iedereen deelgenomen worden. In feite zijn er groepen of individuen uitgesloten, bijv. de vrouwen (het woord te voeren past de man) of de kansarmen (de stemlozen).

De maatschappij is een geheel van wisselende posities die met minder of meer macht bezeten zijn. Het woord van de clericus heeft minder gezag nu dan vroeger; het woord van de socioloog, de politicoloog of de psychiater winnen aan betekenis. Als kind heb je te luisteren naar volwassenen tenzij je anti-autoritaire ouders hebt. Kortom het vertoog vormt een eigen orde waaraan deelgenomen wordt op basis van de posities die men inneemt in het geheel van het maatschappelijke veld. Het is niet de bedoeling van Foucault een sociologie van de kennis te schrijven maar wel het mechanisme van macht en spreken/schrijven te analyseren om aldus de bevrijding van de logofobie te bewerkstelligen.

Vandaar zijn vraag: wat gebeurt er wanneer er gesproken en geschreven wordt en wat brengt dit tot stand? Het antwoord is duidelijk wat de wetenschap betreft: waarheid of echte kennis. Wat houdt dit in voor de seksuologie? Wij zeiden reeds dat niet alles in verband met het geslachtelijke kan gezegd en geschreven worden.

Er bestaan regels die het gepraat en geschrijf over seks ordenen volgens de heersende regels en normen.

Onder hen die met macht, d.w.z. vanuit een positie met gezag bekleed, mogen spreken over seks, nemen de seksuologen een bijzondere plaats in. Werd vroeger het seksueel vertoog gemonopoliseerd door de Kerk, thans moet zij deze macht en positie delen met wetenschapsmensen waaronder de seksuoloog als deskundige op gebied van seksualiteit de eerste plaats inneemt naast biologen, endocrinologen, historici, psychologen enz. . . .

Het 'praten over' is een manier om controle te krijgen over dingen en mensen: 'tout nommer pour tout contrôler, normaliser'. Het seksuologisch vertoog is een normatief spreken door haar categorieën: normaal/abnormaal, gezond/ongezond. Wij zouden eraan toe kunnen voegen: clitoraal/vaginaal, de G-plek. Elk vertoog werkt door uitsluiting: dit is goed/normaal/gezond en dat pervers/abnormaal/ziek.

5. Seksuologie als medisch vertoog

Momenteel wordt het vertoog over seksualiteit niet langer gemonopoliseerd door artsen ofschoon de seksuologie als wetenschap is ontstaan als onderdeel van de geneeskunde.¹⁵ Weinigen zullen heden weigeren de seksuologie als interdisciplinaire wetenschap te zien. Dit is niet altijd zo geweest. Seksuologie is ontstaan binnen de geneeskunde en heeft jarenlang hiervan de sporen gedragen in de vorm van een exclusieve aandacht voor klinisch-fysiologisch onderzoek, zodat oorspronkelijk seksuologie neerkwam op 'Pathologia Sexualis'.¹⁶ De medische benadering van de seksualiteit (ziek/gezond, normaal/abnormaal) is een verhaal op zich. Het volstaat hier op te merken dat het seksuologisch-medisch vertoog zich slechts geleidelijk gevestigd heeft.

De eerste sporen liggen in de achttiende eeuw (o.a. Tissot). De doorbraak komt in de tweede helft van de negentiende eeuw met de 'Psychopathia Sexualis' van Von Kraft-Ebing (1876).

Het zou verkeerd zijn te denken dat de artsen in hun expansiedrang probleemloos het geslachtelijke geannexeerd hebben. Integendeel, het heeft een hele tijd geduurd alvorens binnen de medische stand de seksuologie als medisch-wetenschappelijk vertoog over het geslachtelijke erkend werd.¹⁷

6. De seksuologie produceert de seksualiteit

Bestond er geen seksualiteit vóór het ontstaan van de seksuologie als wetenschap? Zeker. De seksuoloog heeft de seksualiteit niet ex nihilo geschapen maar uit het geslachtelijke als geheel van gedragingen en opvattingen rond seks, li-

chaam, lust, relatie, voortplanting, heeft hij elementen bijeengebracht tot een nieuwe figuratie: seksualiteit.

Voor het produkt van het seksuologisch vertoog werd een nieuwe naam geschapen: seksualiteit. In die zin is seksualiteit iets nieuws in de geschiedenis. Zij is het resultaat van een nieuwe manier van spreken en omgaan met de werkelijkheid. De man en de vrouw uit de Oudheid en de Middeleeuwen kenden geen seksualiteit. Dit lijkt krasse taal, maar is het in feite niet, omdat de seksuoloog niet ontdekt en benoemd heeft wat reeds voorhanden was en slechts wachtte op zijn komst om gekend te worden.

Uit het geheel van kennis en ervaringen rond lichamelijke, lust, begeerte en voortplanting heeft de seksuoloog elementen geïsoleerd en bijeengebracht tot een nieuwe gestalte nl. seksualiteit. Het resultaat van deze constructie is te vinden in allerlei hand- en voorlichtingsboeken over liefde, seksualiteit en lust. Bij vergelijking met andere teksten die het geslachtelijke ter sprake brengen (bijv. poëzie, romans en liederen) wordt duidelijk welke constructie en reductie de seksuologie doorgevoerd heeft. Daarom moet hier een onderscheid gemaakt worden, waarover in het volgende punt meer, nl. het verschil tussen seksuologie en ars erotica.

7. Seksuologie, een wetenschappelijk vertoog versus erotiek of ars erotica

De opkomst van de seksuologie was geen toeval maar paste in het geheel van de westerse cultuur, die op een geheel eigen wijze omgaat met de dingen. Aan de manier waarop de Westering met de dingen omging en omgaat, wijdde Foucault 'Les mots et les choses' en 'L'archéologie du savoir'. Daarin gebruikt hij het begrip 'episteme' om aan te geven dat 'de kennis' zich niet volgens een continue lijn maar met breuken ontwikkelt en dat elke tijd gekenmerkt wordt door een geheel van onbewuste vooronderstellingen, die de waarneming en het oordeel van de daarin levende mensen bepalen. Het is zelfs mogelijk dat in éénzelfde periode verschillende 'episteme's' werkzaam zijn. Voor onze uiteenzetting is het belangrijk op te merken dat de opkomst van de seksuologie samenhangt met de doorbraak van de medische wetenschap welke op haar beurt in verband staat met de bloei van de natuurwetenschappen en de eerste wetenschapstheoretische constructies. De moderne geneeskunde, ontstaan op het einde van de achttiende eeuw, wordt gekenmerkt door een bepaalde rationaliteit, door Foucault genoemd: 'de vorming van de medische blik'. Het aanvankelijke vertoog van de medici over het geslachtelijke deelt in dezelfde rationaliteit nl. een anatomisch-pathologische benadering van het lichaam.

Men kan rustig stellen dat in het Westen de erotica-literatuur het heeft moeten afleggen tegen het wetenschappelijke vertoog. Dient de ars erotica de lust (begin

en eindpunt van deze literatuur is lust door delende inwijding), de seksuologie zoekt de waarheid welke geproduceerd wordt door bekentenissen. De enquêtes en de therapeutische gesprekken hebben de biechtstoel en de rechtbank bijna verdrongen, maar dit neemt niet weg dat de inventarisatie, het opslaan en het analyseren van gegevens verder gaat. Men gelooft verder dat de bekentenis geneest: de waarheid geneest, want zonder haar is er geen diagnose en dus geen therapie mogelijk. Aspecten van deze wil tot weten¹⁸ zijn verder: de klinische codificatie van gedragingen en opvattingen (bijv. masturbatie is een ziekte) en hun methodische interpretatie. Omdat de seksualiteit overal aanwezig is en veelal verborgen, moeten het verleden en heden, het bewustzijn en het onbewuste uitgekamd worden.

Het domein van de seksuoloog is dus onbeperkt: alles heeft te maken met seks en zij is de bron van alle stoornissen. Dit proces van verwetenschappelijking van de seksualiteit ten nadele van de minnekunst noemt Foucault heel treffend: 'la mise en discours du sexe'. Begonnen in de 18e eeuw, kan dit proces als beëindigd beschouwd worden in 1906 als Bloch de term 'Sexualwissenschaft' smeedt.

Tenslotte is Foucault van oordeel dat de Westerse mens lust vindt in het analyseren en bespreken van seksueel gedrag.

8. Michel Foucault en de repressie-hypothese

Een van de paradigma's van de moderne seksuologie is de seksuele repressie van de laatste eeuwen en de succesvolle bevrijdingsstrijd als reactie daarop.¹⁹ Zij steunt op een contrast: vroeger was seks vies en slecht, en daarom verdrongen en ontkend, nu is seks leuk en fijn, recreatief, zelf- en mensontplooïend. Vroeger was seks verkeerd, nu is seks goed; de verdringing en negatie waren ziekmakend of neurotiserend; de bevrijding maakt gezond en blij.²⁰

De moderne seksuologie wil emancipatorisch zijn door seks ter sprake te brengen en haar aldus uit de gedwongen stilte te halen waartoe zij was veroordeeld. Kwam zij al aan bod dan was dit in een sfeer van geheimzinnigheid en moralisering. Zij kon slechts in dubbelzinnige taal, verdekt ter sprake komen.

Michel Foucault distantieert zich ten opzichte van de repressie-hypothese zonder haar evenwel te ontkennen. Hij kan echter niet akkoord gaan met de idee dat over seks niet gepraat werd. Integendeel, meent hij. Nooit werd er zoveel over seks gepraat en geschreven, zij het op een bepaalde manier. Naast het traditionele vertoog over seks, kwam het medisch-seksuologische.

Maar laat ons even terugkeren naar de repressie-hypothese. Vanaf de late Middeleeuwen is de mens steeds meer vervreemd geraakt van zijn eigen lichaam (cfr. Elias en de civilisatie-theorie) en mede onder invloed van de opkomst van de burgerij en de contra-reformatie neemt een proces van verpreutsing een aanvang welke leidt tot verbloemende taal en taboeëring.²¹ De seksualiteit wordt verhei-

melijkt en vanuit een houding van lust-vijandigheid wordt de seks beteugeld, verboden en verdrongen. In de opvoeding komt dit vooral tot uiting in de bestrijding van de onanie (masturbatie), in het maatschappelijk leven door de exclusiviteit van de voortplantingsmoraal. Freud brengt de seksualiteit aan het licht door de hysterie aan te duiden als verdrongen vrouwelijke seksualiteit en te wijzen op de kinderlijke seksualiteit.

Het is niet zozeer de Kerk geweest die verantwoordelijk was voor deze evolutie, maar wel de verburgerlijking van de maatschappij, vandaar de term 'sociogenese van het antiseksueel syndroom'.

Foucault, met hetzelfde feitenmateriaal in handen, geeft een andere lezing. De seksualiteit werd niet doodgezwegen, integendeel, zij werd voorwerp van weten en onderzoek. De seksualiteit wordt gecatalogiseerd en gewaardeerd (normaal/abnormaal, ziek/gezond, natuurlijk/onnatuurlijk). Door allerlei procedures maar vooral de bekentenis (eerst de biecht, daarna het therapeutisch-medisch gesprek) worden gegevens verzameld en opgeslagen (ontstaan van de medische statistiek en topografie) om een waar vertoog te produceren over het seksuele. De erotische literatuur wordt verwezen naar de wereld van de duisternis, de geheimzinnigheid, beschikbaar onder de toog, privé uitgegeven, object voor verzamelaars, terwijl tegelijk het weten over het seksuele verschijnt.

Wetenschap wil weten, want weten is macht door de mogelijkheden van grote controle en de normalisering. Stelt de repressie-hypothese als centraal feit het verbod op seks, dan zegt Foucault dat dit slechts een aspect is van de macht. De macht is ook produktief, d.w.z. zij produceert 'seksualiteit' en de repressie van het erotische is slechts de keerzijde van dit constructief proces, nl. de vestiging van een seksualiteitsdispositief, en een bepaald weten over seks. Zetten wij dit op een rijtje dan krijgen we het volgende schema:

Repressie-hypothese

censuur
taboe
verdringing
verzwijgen
beperking
verpreutsing
verbod

Wil om te weten (Foucault)

kennis
vertoog
normalisering
codificering
disciplineren
produktie van 'seks'

Foucault meent dat repressie-hypothese een valstrik is van de macht. Door het gepraat over het seksuele vrij te laten, verwerft zij nog meer informatie die aangewend kan worden bij de normalisering en controle van de maatschappij. Geloven de repressie-denkers in de emancipatorische betekenis van de effecten van de wetenschappelijke discussie rond seksualiteit, Foucault ziet geen heil in het

vertoog over het seksuele zoals dit gevoerd wordt door de seksuologen. Hij gelooft niet in de bevrijding van de mens door de bevrijding van het seksuele. Integendeel, de mens moet zich juist bevrijden van de seksualiteit als produkt van de seksuologie die op zijn beurt een spinsel is van macht en weten. Foucault weigert de repressie-hypothese als maatstaf te nemen (= proces/produkt; inzicht/toezicht). De seksuologie is te zeer een weten verbonden met macht opdat zij emancipatorisch zou kunnen werken. De strijd voor de bevrijding van de lichamen zal andere tactieken moeten volgen om tot resultaten te komen. De seksuologie met als voorwerp van onderzoek 'het geslachtelijke' is een nieuwe gevangenis voor het lichaam en de lust. Terecht kan dan ook de vraag gesteld worden of de zgn. seksuele bevrijding of seksuele revolutie, indien deze zou plaatsgehad hebben, wel een reële emancipatie van het seksuele, of slechts een nieuwe vervreemding bewerkstelligd heeft. Deze laatste zou dan niet komen van morele maar van wetenschappelijk normatieve instanties, waaronder de seksuologie. De illusie van de seksuele revolutie wordt nog versterkt door de permissiviteit die de staat tolereert als één van haar strategieën om maatschappelijk onbehagen en onvrede te neutraliseren.²²

De geschiedenis leent zich tot verschillende lezingen. Naast de reeds vermelde van Van Ussel en Foucault, zijn bijv. nog te vermelden: J.-P. Aron en R. Kempf ('Le pénis et la démoralisation de l'Occident', Paris, Grasset, 1978). Bij hen staat de burger in zijn strijd om de morele superioriteit tegenover de adel en het proletariaat centraal.

9. De seksuologie in het kader van de biopolitiek

Een volgende stap in het onderzoek naar de visie van Foucault plaatst de seksuologie in het kader van de biopolitiek.²³ Volgens Foucault heeft er in de zeventiende eeuw een wijziging plaatsgevonden in de machtsuitoefening. Vanaf die tijd doet de staat een greep naar de macht, naar het leven zelf.²⁴

De staat definieert zichzelf als de verantwoordelijke voor het leven en welzijn van de burgers. De koning, de keizer, de prinsen en hertogen worden beheerders van het leven. Wat ook de motieven zijn geweest (bijv. opvattingen als een sterk volk = produktief volk = gezond volk) vanaf die tijd is het in allerlei verordeningen duidelijk dat de macht zich concentreert op de lichamen.²⁵

De macht over het leven wordt in twee richtingen uitgeoefend: de disciplineren van het individuele lichaam en de controle van het lichaam als deel van de menselijke soort of de regulatie van de bevolking. De biomacht wordt gevormd door beiden; strikt genomen is alleen de tweede vorm, nl. de regulatie van de bevolking, biopolitiek welke gedefinieerd kan worden als: het geheel van maatregelen en interventies waarmee over de lichamen als onderdeel van de menselijke

soort controle uitgeoefend wordt. Zij richt zich op de geboorte en dood (ontstaan van de mortaliteitsstatistieken), gezondheidspeil van de bevolking (ontstaan van de medische topografie), de groei en de omvang van de bevolking en de levensduur.

De opkomende geneeskunde ontmoet in de machthebbers een bondgenoot en gaat graag in op de vraag van de regeringen tot deelname aan het bio-politiek beleid. Voortaan treden artsen als deskundigen op bij de regeringen die ministeries voor volksgezondheid en hygiëne oprichten. Langs de geneeskunde controleren de regeringen de lichamen.²⁶

Hadden de vroegere machthebbers de macht over leven of dood (doodstraf), vanaf de achttiende eeuw groeit bij hen de verantwoordelijkheid voor het leven en wordt de doodstraf een probleem. Het leven wordt inzet van politieke strijd.²⁷

10. Het seks-dispositief

Het seks-dispositief bestaat uit de kanalen waarlangs de macht het leven binnendringt of is het geheel van middelen waarmee de macht uitgeoefend wordt. Deze middelen zijn maatregelen en kennisvorming. Het zijn ook de technologieën om de lichamen, de lust en het nageslacht te controleren en te verbeteren. Wij gaan niet in op het onderscheid tussen aanverwantschapsdispositief en seksualiteitsdispositief welke samenvallen in het gezin.²⁸ Wij verwezen reeds naar de biomacht die uitgeoefend wordt langs de disciplineren van de individuele lichamen (anatomische politiek) en de regulatie van het soort-lichaam. Wel kan nog vermeld worden dat de beide dispositieven door de psychologisering van de verwantschappen aanleiding geven tot nieuwe typologieën. Voortaan zal men spreken van een frigide vrouw, een vroegrijp kind, een sadistische, een impotente man enz.

Tot slot een kort woord over de domeinen waarop de seksuologie zijn aandacht zal richten. Deze zijn vier in getal:

- de hysterisering van het vrouwelijk lichaam;
- de pedagogisering van de kinderlijke seksualiteit of het masturberende kind;
- de socialisatie van het voortplantingsgedrag of het malthusiaans paar;
- de psychiatrisering van de perverse lust of de perverse volwassene.

Langs dit schema tracht Foucault orde te brengen in de medisch-seksuologische literaire produktie van de negentiende eeuw.

11. Seksuele bevrijding

Het is niet de bedoeling van dit artikel in te gaan op de visie van Foucault op de seksualiteit, homoseksualiteit en seksuele bevrijding of beter de bevrijding der

lichamen. Deze laatste uitdrukking is adequater omdat zij beter de visie van Foucault op onze tijd weergeeft, nl. als de geleidelijk verdergrijpende disciplinerende, normaliserende en normerende der lichamen, zoals hij dit schitterend heeft aangetoond in zijn 'Surveiller et punir'. De schoolreglementen, de gevangnissen en kazernes, de gymnastiek, de seksuologie . . . het zijn voor Foucault geen losstaande feiten, maar aspecten van de beheersing van de lichamen als strategie van de biopolitiek van de staatsmachten. Voor Foucault kan seksuele bevrijding zich niet beperken tot het vrijgeven van erotische literatuur of grotere permissiviteit tegenover seksuele varianten, het niet strafbaar stellen van bepaalde gedragingen. Waarom? Omdat de seks een strategie van de macht is, een produkt van de macht die zich ontplooit, zij het op een verdeckte wijze in het seks-dispositief. Wij moeten ons, volgens Foucault, bevrijden van de seks, want meer seks ligt in de lijn van de macht. De seksuologen spelen, zonder het bewust te weten, dit machtsspel. Daarom moeten wij ons bevrijden van de behoefte aan seks om ons te keren tot het lichaam en zijn veelvoudige lust. De seksuele bevrijding moet eerst en vooral een bevrijding zijn van de macht van de seksualiteit.

Dit alles blijft vrij abstract, maar Foucault is niet concreter. Of toch? Hier zouden anarchistische strategieën van Foucault aan de orde moeten komen. Enkel dit: ondisciplinair gedrag kan bron van verandering zijn doordat zij de disciplinaire macht trotseert. Vandaar de rol van outcasts en marginalen. Hij pleit niet voor willekeur of chaos, en is niet principieel tegen wetgeving. Integendeel, Foucault heeft deelgenomen aan de herziening van het strafrecht. Verkrachting moet gestraft worden en minderjarigen beschermd.²⁹ De mensen moeten voor zichzelf spreken en niet napraten wat deskundigen voorpraten. Hij is tegen alle representatie ofschoon hij dan ook weer tegen volksrechtbanken is. De praxis van de communevorming vindt hij beloftevol als anticipatie-strategie. De werkelijkheid moet beweeglijk blijven en daarom moeten wij ons hoeden voor het vastleggen van dingen en relaties in essenties. Dit is dan ook de reden waarom hij niet wil ingaan op een definiëring van de macht. Als nominalist ziet Foucault slechts het concrete hier en nu, in zijn wisselende vormen.

12. Kritiek en perspectieven

Historici zullen het werk van Michel Foucault afbreken omwille van zijn feitenselectie. Zo spreekt hij niet over alle tegenbewegingen die onze recente geschiedenis rijk is. Is de geschiedenis wel zo lineair als hij ons wil doen geloven? De normalisering van de seksualiteit is moeizaam verlopen en is nooit definitief, en nooit volledig. Reduceert hij de geschiedenis van het geslachtelijke niet te sterk tot de geschiedenis van het vertoog hierover? Waren er naast het medisch vertoog geen andere, anti-vertogen? Bijv. de schuine mop, graffiti en dergelijke.³⁰ Het

zou kunnen dat het geslachtelijke een dubbel gezicht kreeg: een officieel (= het medisch-seksuologische vertoog, het kerkelijk spreken) en een verborgen gezicht. Deze dubbelzinnigheid verklaart gedeeltelijk de spanningen rond de seksuele beleving. Voor sommigen is Foucault een verbalist, . . . en toch. Hij moet niet op de exactheid en de volledigheid van zijn feitenmateriaal geëvalueerd worden maar op zijn visie betreffende de relatie macht en weten. Het licht dat Foucault werpt op de geschiedenis van de seksuologie is origineel en verrassend. Is zij geen waarschuwing aan de ijverige beoefenaars van deze wetenschap? Moeten wij niet met wantrouwen ons gepraat en geschrijf benaderen?

De macht van de seksuologen waarop Foucault terecht de aandacht trekt, werd onlangs fijnzinnig geanalyseerd door André Béjin in enkele artikelen die lezing overwaard zijn. Zonder zijn analyses te hernemen, kunnen wij stellen dat de seksuologen nieuwe normen gesteld hebben o.a. het volmaakte orgasme. Seksuologie is in feite orgasmologie en sekstherapie orgasmotherapie. Iedereen is potentieel sekspatiënt omdat hij vroeg of laat niet aan de norm toekomt.³¹

Het zou misplaatst zijn te veronderstellen dat Foucault blind is voor de positieve effecten van de seksuologie. Dankzij de sekstherapie is voor velen wat 'verdord was terug tot leven gekomen' en klinken er weer kreten van vreugde en genot in de slaapkamers. Daar is de probleemstelling van Foucault niet. Foucault wijst op verarming van het geslachtelijke in het seksuologische vertoog en de band van macht en weten.

Hoe verder? Blijft onze cultuur, wat ook de bevrijdingspogingen zijn, gevangene van het heersende episteme? Is er een weg voorbij het vertoog? Is het werk van Foucault geen versterking van de macht van het vertoog? De verdere stappen hebben wij in ieder geval niet in handen althans volgens de visie van Foucault.

Het is nog te vroeg om het werk van Foucault als reeds voltooid te beschouwen. Met spanning wordt uitgezien naar zijn volgend werk. Dit zou opnieuw het geslachtelijke tot thema hebben, maar dan wel de beleving van de Grieken en Romeinen en het oerchristendom.³² Zijn werk-hypothesen en conceptualisatie geven te denken. Wat is bevrijding, seksuele emancipatie? De laatste zinnen van zijn 'La volonté de savoir' vat de kern van zijn ideeën goed samen: 'Ironie de ce dispositif: il nous fait croire qu'il y va de notre libération' (p. 211).

13. Besluit

Foucault stelt vragen bij het seksuologisch vertoog en bij de overtuiging dat de begeerte en de lust erkenning vinden of tenminste meer getolereerd worden. Misschien is het de moeite waard in de opzet van het Tijdschrift voor Seksuologie hiermede rekening te houden door de verhouding maatschappij en seksualiteit niet uit het oog te verliezen. Of is 'klaarkomen' voldoende?

Noten

1. Het werk van Foucault steunt in zijn historische analyses op Franse bronnen. Wat hij dus stelt over de psychiatrie, de geneeskunde, het gevangeniswezen, het ziekenhuis en dus ook de seksuologie kan niet kritikloos overgedragen worden op bijv. Duitsland. Dit is een beperking van het werk van Foucault wat natuurlijk niet inhoudt dat zijn methode, concepten en leesrooster niet elders aangewend kunnen worden.
2. Goede inleidingen op Foucault zijn:
 - IJsseling, S., Michel Foucault en de strategie van de macht. In: Berns, E., e.a., *Denken in Parijs. Taal en Lacan, Foucault en Althusser, Derrida*. Alphen aan de Rijn, Samsom, 1979, p. 69-95.
 - Lambrechts, M., *Michel Foucault. Excerpten en kritieken*. Nijmegen, Sun, 1982. In dit laatste werk is een (bijna volledige) lijst van Michel Foucaults wetenschappelijke en journalistieke werk opgenomen.
 - Bakker, R., *Het anonieme denken, Foucault en het structuralisme*. Baarn, Het Wereldvenster, 1973.
 - De Wit, J., Michel Foucault, een bio-bibliografisch overzicht. *De Nieuwe Maand*, 3 april 1978, no. 271, p. 133-151.
3. Bij mijn weten is over dit aspect van het oeuvre van Foucault weinig geschreven. Naast het werk van M. Lambrechts (zie noot 2) valt te vermelden:
 - De Wit, J., De artisjokfilosofen over sex. *Potemkin*, 1978, 2, 1, p. 47-68.
 - De Wit, J., Seksualiteit in sociaal-historisch perspectief. In: Moors-Mommers, M., e.a. (red.), *Handboek Seksuele Hulpverlening*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1983.
 - Tanghe, F., Foucault en de schaarse seks. *Heibel*, 1982, 16, 4, p. 42-61.
4. Volgens Foucault is niet de begeerte onderdrukt maar het genot. Hij wijst de begeerte als medisch begrip af en is van mening dat de macht het begrip begeerte gebruikt om de illusie te wekken dat het mogelijk is te strijden voor de bevrijding van de begeerte. Tenslotte is hij van oordeel dat de begeerte niet het goede uitgangspunt is voor een kritiek op het seksualiteitsdispositief. Voor de verhouding van Michel Foucault tot de psycho-analyse:
 - Lagrange, J., Foucault et les psy. *Psychoanalyse à l'Université*, 1976, 4, 1, p. 683-715.
5. Foucault pleegt zich tegen biografische verheldering van zijn werk te verzetten. Dit ligt geheel in de lijn van zijn opvattingen over het oeuvre en de auteur, en zijn verzet tegen het subjectcentrisme. Het ik van de mens is vernietigd, nu gaat het om de ontwikkeling van het 'il y a'.
6. 'L'ordre du discours'; Ned. vertaling: *De orde van het vertoog*. Boom, Meppel, 1976.
7. Struyker Boudier, H., Strukturalisme. *Metamedica*, 1983, 62, 2, p. 147-148.
8. Het werk wordt aangekondigd als eerste deel van een nog te schrijven 'Histoire de la sexualité'. De andere aangekondigde delen zijn: 'La chair et le corps'; 'La croisade des enfants'; 'La femme, la mère et l'hystérique'; 'Les pervers'; 'Populations et races'. Het ging Foucault niet om een nieuwe interpretatie te schrijven van de seksuele beleving maar om de geschiedenis te schrijven van het spreken over seksualiteit op een archeologische wijze. Een hoofdstuk uit 'La volonté' werd vertaald onder de titel 'Scientia sexualis' in *Ter Elfder Ure*, nr. 27, p. 174-193.
9. In 'Le désordre des familles' (1983) vernieuwt hij zijn interpretatierooster niet. Naast het reeds vermelde 'La volonté de savoir' komen uit zijn uitgebreid oeuvre de volgende teksten in aanmerking voor onze studie:
 - enkele interviews gebundeld in *Power/Knowledge: Selected Interviews en Other Writings 1972-1977* (p. 55-63, 183-229);
 - Dispositive der Macht: M.F. über Sexualität, Wissen und Wahrheit. Berlijn, Merve Verlag,

- 1978 en Mikrophysik der Macht, M.F. über Strafjustiz, Psychiatrie und Medizin. Berlin, Merve Verlag, 1976;
- Interviews met M.F. Utrecht, De Woelrat, 1982;
 - Tenslotte H. Barbin, Mijn herinneringen. Van een nawoord en een dossier voorzien door M.F. en aangevuld met 'Een schandaal in het klooster' van Oscar Oanizza. Amsterdam, Arbeiderspers, 1982.
10. Over de macht bij Foucault:
 - van Assoun, P.-L., De machtstheorie van Michel Foucault. *Splijststof*, 1983, 11, 1, p. 6-50.
 - Karskens, M., Macht is politiek. *Splijststof*, 1983, 11, 1, p. 29-50.
 - Apostel L., Macht. *Radicale Criminologen* (Leuven), 1983, 2.
 11. Zie hierover het artikel van P.-L. van Assoun (noot 10).
 12. Hij wil geen ontologie van de macht schrijven, evenmin is de macht voor hem transcendentiaal. Hij schrijft vanuit het ethos van de anarchist die wil ontmaskeren om te kunnen bevrijden. Zijn theorie van de macht heeft een onmiddellijk doel, nl. de strategieën van de macht ontmaskeren om het spel van de macht efficiënt mee te kunnen spelen.
 13. Foucault M., De macht en de norm. *Recht en Kritiek*, 1979, 4, p. 391-399.
 14. Zonder Foucault te vermelden zijn de hoofdstukken over seksuele voorlichting en seksonderzoek in het werk van L. Vandekerckhove, *Gemaakt van As, Lichaam en norm in de Westerse kultuur*. (Lannoo, Tielt, 1983, p. 75-125) heel illustratief in dit verband.
 15. Seksuologie blijft tot op heden meestal beoefend binnen de faculteit geneeskunde. Een volwaardige 'seksuoloog' is ook arts. Dit geldt eveneens voor de psychiatrie en de plaats van de psycholoog-therapeut.
 16. Wettley, A.M., *Von der 'Psychopathia sexualis' zur Sexualwissenschaft*. Stuttgart, F. Enke Verlag, 1959.
 17. In mijn proefschrift 'Iwan Bloch', Katholieke Universiteit Leuven, 1980, heb ik hierover enkele gegevens samengebracht. Zie ook: Rolies, J., Iwan Bloch: de eerste Europese seksuoloog. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 1981, 6, p. 79-88.
 18. Nietzsche: de wil tot macht. Foucault: de wil tot weten.
 19. Een vergelijkende studie van Foucault en Van Ussel poogt G. Verstraelen: De sociogenese van het Westers antiseksueel syndroom-Theoretisch conceptueel kader van 'Geschiedenis van het seksueel probleem'. In: *De seksualiteit herzien. Het werk van Jos van Ussel*, (red. J. Kruithof en I. Geurts). Deventer, Van Loghum Slaterus, 1979, p. 185-209.
 20. Door te spreken van antiseksueel syndroom, geeft Van Ussel aan, hoe hij denkt over de seksualiteit en de seksuele cultuur van de laatste eeuwen. Hij definieert deze periode als pathologisch en schrijft als therapie voor: afbouw van de lustangst om aldus te komen tot een seksueel bevrijd bestaan. Hij gebruikt een medische term 'syndroom' om over deze ontwikkeling te spreken, die aldus een ziekte wordt waarvan men moet genezen. Zie: P. Schnabel, Seksualiteit in de welvaartsstaat. *Sociologische Gids*, 1973, 20, p. 189-206.
 21. Paul Kapteyn, *Taboe, macht en moraal in Nederland, speciaal in Nederland*. Amsterdam, Arbeiderspers, 1980.
 22. 'Er is nog een verband tussen sex en liefde. Een interview met Jos Frenken'. *Sekstant*, 1982, 62, 8, p. 3-5.
 23. Michel Foucault, 'La politique de la santé au XVIIe siècle'. In: *Les machines à guérir (aux origines de l'hôpital moderne)*. Parijs, 1976, p. 11-21. Een gewijzigde versie van dit artikel verscheen in *Ter Elfder Ure*, 1981, 30, p. 183-200.
 24. Titel van een verhandeling geschreven door H. Hugen, in het kader van een wetenschappelijke keuzestage, Afd. Ethiek i.v.m. de Geneeskunde, K.U. Nijmegen, 1982.
 25. Het is in die tijd dat La Meterrie zijn boek schrijft: 'L'homme, ce machine'.

26. Het wordt duidelijk dat Foucault zich intens interesseert voor de lichamen zoals deze functioneren in gevangenissen, ziekenhuizen, seksuologie en geneeskunde.
27. Foucault M., Recht over de dood en macht over het leven. *Ter Elfder Ure*, 1981, 30, 4, p. 241-261.
28. 'La volonté de savoir', p. 140-141.
29. Zie hiervoor De Wit, (noot 2) 1978, p. 56.
30. Enkele kritische reacties:
 - Ariès, Ph., A propos de 'La Volonté de Savoir'. *L'Arc*, 1977, 70, p. 27-32.
 - Aron, J.-P., Sexualité, la fausse permission. *Le Nouvel Observateur*, 23 oktober 1978, p. 102-142.
 - Guédon, J.-Cl., Sexuality, repression, and knowledge. A critique of M. Foucault. *International Journal of Health Services*, 1978, 8, 4, p. 707-719.
 - Sturm, J., Foucault en het loslippig kleinood, een nieuwe geschiedenis van de seksualiteit. *Jeugd en Samenleving*, 1981, 11, 1, p. 4-14.
 - Wolton, D., Qui veut savoir. *Esprit*, 1977, p. 36-47.
31. Béjin, A.:
 - Crépuscule des psychoanalystes, matin des sexologues. *Communications*, 1982, 35, p. 147-178;
 - Le pouvoir des sexologues et la démocratie sexuelle, *Communications*, 1982, 35, p. 178-192.
 - Crises des valeurs, Crises des mesures. *Communications*, 1976, 25, p. 39-72.
 - La rationalisation de la sexualité. *Cahiers Internationaux de la Sociologie*, 1977, 62, p. 105-125.
 - Les thérapies de l'identité, de la sexualité, de la communication et de la conscience corporelle. *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 1977, 63, p. 363-370.
32. Een voorsmaakje in: Le combat de la chasteté. *Communications*, 1982, 35, p. 15-26.

Summary

Michel Foucault and sexology

The works of the French philosopher Michel Foucault are reviewed especially with regard to his influential ideas about sex and society. Foucault critically analyzed the pseudoliberation of sexuality and, in particular, the relationship between knowledge and power, science and politics. He forces sexologists to question basically their so-called emancipatory work.

Vervolg van pag. 19:

Summary

On the psychological isolation of the male

Sexual motivation is the existential need to exceed the own boundaries of the self. Due to a strict differentiation of the sex roles, most people are isolated from the other sex and, hence, their sexual motivation is directed towards the other sex. Men show a collective contempt of women by which they isolate themselves in a 'male' world hungering for the 'female' and fearing intimate contact with other males. Male homophobia is a symptom of the pervasive psychological isolation of men in a stereotyped sex role.